

MURDEST KIRJAKEELEKS

Sellise sildi all toimus 19. juunil 2009 Kihnu rahvamajas sihtasutuste Kihnu Kultuuriruum ja Kihnu Kultuuri Instituut korraldatud sümposium. Et avardada teoreetilist vaatevälja ja vältida kapseldumist kohalikku problemaatikasse, oli ürituse eesistujaks kutsutud emeriitprofessor Mati Hint. Tegelikult erilist kapseldumisohtu polnudki, sest pooltel käsitlustest oli laiem lingvistiline taust. NB! Kasutan edaspidi teadlikult määratlust *murre* ega mitte *murrak*, nagu tavaks, sest mõttevahetuse käigus nenditi korduvalt, et Kihnu dialekt on piisavalt omapärane väärimaks murde nime.

Teoreetiliste ettekannete bloki avas Ellen Niit (TÜ), kes rääkis erilisest imperatiivil põhinevast küsilausetüübist, mis talle Kihnu murde erikursust ette valmistades oli silma hakanud: *Kas sie lae mingä ljõnna? Kust vjõllu osta suaga?* Tänapäeva eesti ühiskeelest on ta leidnud ainult ühe seda tüüpi lause: *Mis see nüüd olgu!?* Mingi paralleel on siin jussiiviga: *Mina aga tehku tööd ja teie istute niisama!* Et selline küsilausetüüp on olnud kunagi üldisem, kinnitavad neli näidet Wiedemanni grammatikast. Kuuldavasti on samalaadne konstruktsioon tavaline läti keeles, nii et võib oletada selle laenulist algupära.

Eva Liina Asu (TÜ) andis ülevaate kihnu lausemeloodia uurimise esialgsetest tulemustest. Tihti on kõneldud kihnu laulvast intonatsioonist, kuid enamasti on see jäänud pelgaks nendinguks. Esineja demonstreeris palatalogramme, mis kirjeldavad hääle võnkumist kihnlaste kõnes: intonatsioonikonatuur lauses tõuseb, langeb ja tõuseb siis uuesti, meenutades merelainet. Selline modulatsioon võib toimuda ka ühe sõna piires. Analooigilist kontuuri ühiskeeles ei kohta. Mandirahvas tajub laulvana ka saarlaste kõnet, kuid küllap tuleneb see laulvus teistest asjaoludest. Hiljuti käivitatus TÜ-s suur projekt, mille raames

uuritakse lääne-eesti kõnemeloodiat, võrreldakse Kihnu keelt Muhu ja Saaremaa omaga.

Kihnu Kultuuriruumi esindaja rollis üles astunud Joel Sanga ettekanne „*Luas, luaes või luäs?*” käsitles kihnu metateetilist palatalisatsiooni. Et käsitluse laiendatud versioon on ilmunud Keeles ja Kirjanduses (2009, nr 11, lk 809–817) siis siin ainult paar põhiteesi. Kihnu murdes on kokku põrganud kaks vastassuunalist jõudu: progressiivne vokaalharmoonia ja regressiivne metateetiline palatalisatsioon, mis sünnitavad (vokaalharmoonia seisukohalt) lubamatuid vorme, nagu Eesti murrete sõnaraamatuski fikseeritud *luäs* 'klaas'. Konflikt on siiski üksnes pindmine, sest oma meelest, s.t fonoloogia tasandil, toovad kõik küsitatud kihnlased vastavas kohas kuuldavale triftongi *uae*, mitte diftongi *uä*. Sellest tuleks lähtuda ka kujuneva kihnu kirjakeele ortograafia fikseerimisel: jättes kõrvale häälduslikud finessid, tagatakse noomeni- ja verbiparadigmade läbipaistvus ja ühtsus.

Ettekannete teise bloki moodustasid puhtpraktilised, keelepoliitilise kallakuga ülevaated.

Sulev Iva (Võru Instituut) kõneles võru kirjakeele loomisel esilekerkinud probleemidest. Esimest korda fikseeriti võru kirjakeele põhimõtted 1988. aastal. Otsustati võtta aluseks vana lõunaeesti kirjakeel ja järgida seda traditsiooni nii kirjaviisis kui ka grammatikas. Samal ajal hakati korraldama Kaika suveülikoole, ja seal läksid lahti ägedad vaidlused ortograafia asjus. Kas võru kirjakeel peaks olema eriti võrupärane ja järgima kõiki häälduslikke peensusi, kasutades nende märkimiseks ka võõrtähti *q*, *x*, *y*, katuse ja täppidega *e*-sid, või sarnanema kirjakeele ortograafiaga? Suurem osa lahendusi jäi kahe vahepeale. 1995. aastal loodi Võru Instituut ja selle esimene

töö oli keeletöö. Võrreldi erinevaid ettepanekuid ja prooviti leida keskteed. Samal ajal otsiti tasakaalu Lääne- ja Ida-Võrumaa keelepruugi vahel. Töötati välja võru uus kirjaviis, mis põhineb kirjakeele ortograafial. Eraldi märgitakse ainult võru häälikusüsteemi kõige olulisemaid erijooni. Keskse kohal on siin larüngaalklusiil, mis on imperatiivi, *da-*infinitiivi ja mitmuse tunnused (vrd *maa* ja *maaq* 'maad'). Tähtsustust eristav roll on ka palatalisatsioonil. Kõva vaidlus on käinud just *q*-tähe ümber. Paljud vanematest inimestest peavad seda imeliikuks. *q* pooldajad on jälle lagedale tulnud vaimuka argumendiga: kui Põhja-Eestis tähistab mitmust *d*, siis Lõuna-Eestis on seesama *d* ümber pööratud, nii et ta saba näitab lõuna suunas.

Üldse on võru kirjakeelt rünnatud viie kandi pealt. 1. Võru keelt ei saa õppida, seda peab oskama sünnist saati. 2. Võru keel on üksnes kõnekeel, teda polegi vaja kirjutada. 3. Võru kirjakeel on Võru Instituudi tegelaste soperdis. 4. Kirjutatud keel ei ole enam võru keel. 5. Võru keelt pole üldse olemas, on ainult rühm murrakuid. See oli viimase ajani ka ametlik seisukoht, mis nüüd peaks hakkama murenema, sest tänavu on võru keelt tunnustanud Rahvusvaheline Standardiorganisatsioon, andes talle omaette keelekoodi.

Kihnu Kultuuri Instituudi poolt oli kaks ettekannet, mõlemad kahasse.

Evi Vesik rääkis sellest, kuidas Kihnu põhikoolis kihnu keelt ja pärandkultuuri õpetatakse. Kõik algas 2002. aas-

tal, kui rahvamaja juures loodi kihnu keele ring. Ainetunnina võeti kihnu keel tunniplaani 2004. aastal, kui sai valmis „Kihnu lugõmik”. 2008. aastal valmis ka ainekava: esimeses kooliastmes toimuks aabitsaõpe, teises astmes toetutaks koduloolisele ainekavale ja kolmandasse astmesse jääks grammatiline analüüs. Evi Vesikule sekundeeris Külli Laos, samuti kihnu soost õpetaja ning kevadel ilmunud „Aabetsi” autor, kes rõhutas, et aste-astmelt tuleks tähtsustada keele kirjapanekut, nii et kooli lõpetaja suudaks end kihnu keeles ka kirjalikult väljendada.

Mark Soosaar ja Marju Vesik, kihnukeelsete sõnumike koostaja ning lugeja Eesti Raadios, olid valinud oma etteaste teemaks „Kihnu keel meediaväljas”. Soosaare jutust jäi kõlama mõte, et halastamatus olelusvõitluses peab kihnu kultuur tõmbama endale igal võimalusel meedia tähelepanu.

Tasakaalukalt istungit juhatanud ja lahtisi otsi sõlminud Mati Hint ei väsinud rõhutamast murdekeele tähtsust: võõraste mallide sissetungi all ägavale eesti keelele saavad tuge pakkuda üksnes aktiivselt kasutatavad murded. Kuid lõppsõnas avaldas ta kahtlust, kas on mõtet kujundada murdest kirjakeelt, sest see võib omakorda kõigutada eesti kirjakeele positsiooni. *Doch, doch!* Ilma mõneti ühtlustatud vormistiku ja kirjaviiši toeta hääbuksid murded peagi, sest neid poleks võimalik koolis õpetada.

JOEL SANG